
Az első osztrák köztársaság minisztertanácsi jegyzőkönyvei

Egy ország minisztertanácsi jegyzőkönyveinek kiadása mindig fontos mérföldköve az adott korszak historiográfiai kutatása számára. Ez a közhelyként ható megállapítás különösen igaz az 1918–1919-es év osztrák minisztertanácsi üléseinek forrásgyűjteményére. Az első Osztrák Köztársaság történetét kutató szakemberek már évtizedek óta várták, hogy kézbe vehessék az Osztrák–Magyar Monarchia 1918. őszi összeomlását követő forradalmi és egyben igen zűrzavaros évek minisztertanácsi üléseinek nyomtatott jegyzőkönyveit. A centenáriumi évforduló stílusos lehetőséget adott az 1918. október és 1919. február közötti első osztrák kormány minisztertanácsi jegyzőkönyveinek tudományos jegyzetapparátussal felvértezett kiadásához.

Az első Osztrák Köztársaság történetét kutató történészek rendelkezésre jóval kevesebb forráskiadvány áll, mint a második Osztrák Köztársaság történetével foglalkozók számára. Ami nyilván összefüggésben áll azzal az általános közfelfogással is, hogy míg az 1945 utáni osztrák államiság alapvetően sikertörténetnek tekinthető, addig az első világháború utáni első demokratikus kísérlet, illetve elsősorban annak kudarca, kevesebb teret kap(ott) az osztrák nemzeti emlékezetben. Másrészt érdekes diszkrepancia jellemzi az első Osztrák Köztársaság historiográfiáját. A történészek generációi elsősorban a két világháború közötti osztrák belpolitikával foglalkoztak, míg a külpolitikai kontextus vizsgálata jellemzően háttérbe szorult, csak a belpolitikai események rekonstrukciójának színpadi díszletét adta. Ehhez képest a forráskiadás tekintetében a külpolitika elsődleges forrásait részlegesen lefedi a 12+1 kötetet kitevő és lezárt ADÖ-

dokumentumgyűjteménysorozat.¹ A belpolitika főbb irányvonalait visszatükröző 1918–1938 közötti minisztertanácsi jegyzőkönyvek nyomtatott kiadása még hosszú évek munkáját jelenti, legalább további 13 kötettel számolhatunk.

Az osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyvek kiadása az 1980-as években kezdődött változó intézményi háttérrel. 2013 óta egy tartós intézményközi kooperáció biztosítja a szakmai háttérrel, amelynek tagjai az Osztrák Tudományos Akadémia Újkori és Legújabb kori Intézete (ÖAW INZ = Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung), az Osztrák Állami Levéltár, az Osztrák Társaság a történelmi forráskiadásért (Österreichischen Gesellschaft für historische Quellenstudien) és a Bécsi Egyetem (Universität Wien). Az anyagi feltételeket a Bécs Város Tudományos- és Kutatási Bizottsága (Wissenschafts- und Forschungsförderung der Stadt Wien), az Alsó-Ausztriai Tartományi Kormány és az Osztrák Tudományos Alap (FWF) teremti elő. Az egyes dokumentumköteteket az Osztrák Tudományos Akadémia saját kiadója, a Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften adja ki, amely minden kiadványánál nemzetközi anonim dupla lektorálást (double blind peer review) biztosít.

Az osztrák minisztertanács ülésein keletkezett jegyzőkönyvek közel 100 doboznyi iratanyagát az Osztrák Országos Levéltár, Köztársasági Levéltára (ÖStA AdR) őrzi. A gépelt, letisztázott jegyzőkönyv és mellékletei mellett eredetiben olvasható még az adott ülésen készült gabelsberger-gyorsírással készült eredeti jegyzőkönyv is.

Az osztrák kormány tagjai hagyományosan hetente egy alkalommal ültek össze és vitatták meg az új alpesi köztársaság kül- és belpolitikájának meghatározó kérdéseit. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek tartalmilag a legfelsőbb szintű politikai egyeztetések teljességét adják vissza. Ez a tudományos jegyzetapparátussal ellátott forráskiadás konzerválja, hozzáférhetővé teszi a kormányközi egyeztetések történelmi örökségét, illetve láthatóvá teszi a politikai döntéshozatalt

---

1 Részletes tartalmi és módszertani ismertetése az ADÖ-dokumentumgyűjteménynek: Murrer Ibolya: Forráskiadás a hagyományos és az új diplomáciatörténet-írás határán. Az Első Osztrák Köztársaság külügyi dokumentumainak forrásgyűjteménye. In: Századok Vol. 152. 2018/ 2. 435–454.

és annak mechanizmusát is. Továbbá megkerülhetetlen forrásbázisát adja az osztrák politikatörténeti, gazdasági, társadalmi és kultúr-történeti kutatásoknak. „Az Osztrák Köztársaság 100 éve”, 2018-as jubileumi év kitűnő alkalmat adott a köztársaság megalapításának első négy hónapjában keletkezett kormányközi ülések iratainak kiadására.

Mint minden tudományos dokumentumgyűjtemény, úgy a most ismertetésre kerülő kötet is egy tudományos bevezetéssel kezdődik, amelyet *Stefan Semotan*, az Osztrák Tudományos Akadémia tudományos munkatársa írt. A kötetsorozat egyik főszerkesztője, *Gertrude Enderle-Burcel* és Stefan Semotan együtt mutatták be a kötetben felhasznált forrásokat, illetve a forráskiadás szakmai, módszertani és elméleti hátterét.

Tartalmi tekintetben az első Osztrák Köztársaság minisztertanácsi jegyzőkönyvei széles spektrumot ölelnek fel. A minisztertanács tagjai különböző bel-, kül- és gazdaságpolitikai problémákat vitattak meg, gyakran jelentős érzelmi intenzitással, túlfűtötten. Éppen ebből a közvetlen és gyakran kendőzetlen kommunikációból és a jegyzőkönyvek szélére kézzel írt kiegészítésekből jól rekonstruálhatók a korabeli érdekellentétek és érdekközösségek is. Az egyes jegyzőkönyvek tudományos feldolgozásának köszönhetően a jegyzetapparátusban számos utalást találunk a témához kötődő egyéb információkról, és az Osztrák Országos Levéltárban őrzött egyéb levéltári iratokról, amely minden korszakkal foglalkozó kutató számára jelentős hozzáadott értéket képvisel. A kötet készítői egészséges egyensúlyt tartva elkerülték a dokumentumkötetek tipikus hibáját, és nem mutatták be az egyes témakörökhöz kötődő tudományos, történelmi diskurzusokat és narratívákat a lábjegyzetekben. Hiszen a forráskiadvány célja nem egy újabb történeti narratíva megírása, hanem a kutatók számára a jegyzetapparátusban olyan többletinformáció biztosítása, amely az adott téma feltárását és rekonstruálását segítheti elő. A jelen kötet javára írandó, hogy több jegyzetapparátusa is utalásokat tesz további kutatási irányokra és hiányosságokra.

A több mint 600 oldalas, igényes kivitelű forrásgyűjtemény az 1918 késő őszen született Osztrák Köztársaság első 36 minisztertanácsi

jegyzőkönyveit tartalmazza, és az 1918. október 31. és 1919. február 1. közötti időszakot öleli fel. A 36 ülés részletes tartalomjegyzékét végigfutva egyértelművé válik az olvasó számára a posztimperialis Ausztria különböző problématerületeinek komplex egyidejűsége. Sőt utólag, a magyar forгатókönyv ismeretében még „meglepőbb”, hogy az 1918 késő őszen kedvezőtlenebbnek tűnő osztrák kezdetek ellenére az „osztrák forradalom”² egyenletesebb vonalat írt le, mint a magyar út a Tanácsköztársaságon át az „ellenforradalmi” restaurációig. Tartalmilag röviden összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a kötetben az Osztrák Köztársaság első négy hónapjában egyrészt az első világháborúból örökölt legfontosabb problémakörök alakulását és menedzselését, másrészt az új állami struktúrák kialakulását és kezdeti nehézségeit követhetjük nyomon. Az új állam létrehozásával összefüggésben két fő kérdéskör kristályosodott ki. Az egyik az új állami struktúrák létrehozását, a másik az ország gazdasági állapotának feltérképezését, a békés termelés beindítását és a társadalmi béke megteremtését jelentette.

Az új osztrák legfelsőbb vezetést számos egyedi és merőben új vonás jellemezte 1918 késő ősze és 1920 novembere között. Az állami hatalom letéteményesévé a törvényhozó hatalom vált az 1918. október 30-ai törvény alapján, amely 1919. február 27-éig ideiglenes, azt követően 1920-ig alkotmányozó nemzetgyűlésként tevékenykedett. Az ideiglenes nemzetgyűlésbe a tagokat a három párt (nagy-német, szociáldemokrata és keresztényszocialista) az 1911-es, utolsó háború előtti birodalmi gyűlési választások eredményének megfelelően delegálta. Az alkotmányozó nemzetgyűlés az 1919. február 16-ai első általános választójog alapján megtartott választási eredmények alapján ült össze és 1920. november 9-éig tevékenykedett. A Habsburg Monarchia erős végrehajtó hatalmával szemben a kormányzat – hangsúlyozottan provizórikus jelleggel – elsősorban operatív jellegű végrehajtó hatalmat kapott; a tényleges politikai döntéseket az Államtanács (Staatsrat) hozta meg. Az államtanács a nemzetgyűlés három egyenrangú elnökéből, akik a három nemzetgyűlési pártot képviselték, és további 20 nemzetgyűlési képviselőből állt. Az új

---

2 Otto Bauer: *Die österreichische Revolution*. Wien, 2015.

államrend megalkotói nagy hangsúlyt fektettek a demokratikus hatalommegosztás elvére és ennek intézményi szinten is hangot adtak. Ezzel ellentétben a magyar ideiglenes kormány tudatosan koncentráta a hatalmi ágakat. A Károlyi-kormány november 22-én az általa kiadott törvényben felruházta önmagát a törvényhozó és végrehajtó hatalommal, „amíg az alkotmányozó nemzetgyűlés másként nem határoz”.³

A korabeli politikai és ennek megfelelően a közéleti diskurzus is azt feltételezte, hogy az első világháború előtti nagy birodalomból megmaradt osztrák területek gazdaságilag életképtelenek. A valóságban azonban az ország gazdasági paraméterei közel sem voltak olyan kedvezőtlenek, mint azt annakidején feltételezték. A főként szociáldemokraták és nagynémetek által hangoztatott Anschluss-igény egyik gazdasági indokává vált az a téves következtetés, hogy az életképtelen Ausztria számára a nagy és erős gazdaságú Német Köztársaság jelenti csupán az egyetlen menedéket. A világháború utáni hónapokban a szénhiány jelentette az osztrák ipar és a lakosság számára az egyik legnagyobb kihívást. A bécsi réalpolitikának és problémákra koncentráló vezetésnek megfelelően már 1919 januárjában külön hivatalt állítottak fel a vízenergia kapacitások kiépítése céljából.

A világháborús összeomlásból fakadó problémák igen sokszínűek és komplexek voltak, mint minden háborúban kimerült vesztes országban. Az első minisztertanácsi javaslatok az új csehszlovák és magyar vezetéssel való kapcsolatfelvételre koncentráltak. Ennek oka a Lajtán túli területek importkitettségevel (élelmiszer, nyersanyag és energiahordozó) keresendő. Az osztrák lakosság életét az 1916 óta egyre fokozódó, és 1918-ra csaknem kezelhetetlen élelmiszerhiány nehezítette. Ennek a megoldása érdekében igyekezett az új bécsi vezetés először a szétesőben lévő Monarchia utódállamaival egyeztetni. Csehszlovákia kezdetben elzárkózóbb volt a bécsi kérésekkel szemben. Magyarország 1918 végéig hajlandó volt gabonát szállítani, azonban amikor Ausztria bejelentette igényét Burgenlandra, a Károlyi-kormány leállította a magyar exportot a nyugati, éhezés határán lévő új köztársaságnak. Ennek pótlására sikerült a bécsi vezetésnek a

³ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, LXIV. kötet. Bp. 1918. 412.

világháborús győztesektől a semleges Svájcön keresztül élelmiszert vásárolnia, amelynek fejében a világháborúban kimerült osztrák államkincstárnak jelentős összegeket kellett fizetni, illetve állami vagyonokat letétbe helyezni. De nem volt mit tenni; Bécs és a többi nagyváros lakosságának ellátását belső osztrák termelésből nem tudták fedezni. Összehasonlítva a magyar élelmiszerellátási helyzettel, Ausztria sokkal inkább ki volt szolgáltatva a világháborús győztesek jóindulatának. Ez a gazdasági kiettség azonban egy kompromisszumra és együttműködésre épülő bécsi politizálást feltételezett, ami megakadályozta azt a politikai és társadalmi polarizálódást, mint ami az 1919. év elején Magyarországon bekövetkezett.

További fontos kérdés volt az új Osztrák Köztársaság számára, a magyar „sorskérdéssel” megegyező módon, a régi államhatárok tarthatatlansága is. Az új bécsi politikai elit területiális konszenzusa az osztrák birodalomrész német többségű területeit foglalta magába, azonban ezeket sem volt képes katonailag megtartani és megvédeni. A reálpolitikai megfontolásokat tudomásul véve Bécs kevésbé fájdalmasan élte meg a posztimperiális átmenetet, és engedte át német többségű területeit Olaszországnak, a délszláv államnak és Csehszlovákiának. Miközben hosszasan ragaszkodott az Anschlusshoz, a Német Köztársasághoz való csatlakozás nem túl megalapozott reményéhez.

Szintén fontos és gyakori napirendi pont volt a bécsi minisztertanácsi üléseken, ahogy Budapesten is, a hadsereg leszerelése, az új véderő megszervezése és a leszerelt katonák, tisztek békés életbe történő át- és visszavezetése. Annak ellenére, hogy az új politikai elit nagyon tartott a frontról rendezetlenül hazaáramló katonáktól, a leszerelés, ahogy Magyarországon is, viszonylag gyorsan és békésen zajlott le. Ez a logisztikai siker mindkét birodalomfélben a vasutak effektív működtetésének is köszönhető volt. Azonban a volt katonák és tisztek leszerelése és pénzügyi kárpótlása, pénzbeli ellentételezése Bécsben és Budapesten is hónapokig elhúzódó minisztertanácsi vitatéma maradt. A jelentősen összezsugorodott Ausztriának szembe kellett néznie továbbá a birodalmi méretekhez igazított hivatalnokok számával is. A minisztertanácsi konszenzus alapján Bécs a német

nyelvű hivatalnokok teljes átvételét magára vállalta. További fontos kérdés volt a monarchiabeli közös vagyon likvidálása, amelyet az utódállamok képviselői egy nemzetközi likvidáló bizottság keretében éveken keresztül tárgyalások útján hajtottak végre.

Annak ellenére, hogy igen vastkos kötetről van szó, a tájékozódást nagyban segíti több segédlet is. Egyrészt a jegyzőkönyveknek van napirendi szintű, részletes tartalomjegyzéke. Másrészt a kötet végén található rendkívül részletes helységnevé – és tárgymutatók lehetővé teszik a gyors tematikus keresést is. A kibővített névmutatóban a kötetben előforduló személyekről egy rövid életrajzi is található. Így minden első világháború utáni osztrák történelemmel foglalkozó szakember és érdeklődő számára bátran ajánlható az ismertett kötet, hiszen egy olyan letűnt világba és annak problémáiba enged betekintést, amelyek mind a mai napig befolyásolják a mi életünket is.

Gertrude Enderle-Burce, Rudolf Jeřabek, Wolfgang Mueller, Stefan Semotan: *Protokolle des Ministerrates der Ersten Republik der Republik Österreich. Kabinett Dr. Karl Renner 31. Oktober 1918 bis 1. Februar 1919.* (Az első Osztrák Köztársaság minisztertanácsi jegyzőkönyvei. Dr. Karl Renner kabinetje, 1918. október 31.–1919. február 1.) Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2018. 617 o. ISBN 978-3-7001-8403-4

Murber Ibolya